

особистості до виробничих умов, а й на формування в неї широкої трудової культури на ґрунті цілісної системи наукових знань про сучасне виробництво й інноваційні промислові технології.

Список використаної літератури

1. *Огородніков І. Т.* Педагогіка: [підручник для вчительських інститутів] / І. Т. Огородніков, П. М. Шимбір'єв. – К.: Рад. шк., 1950. – 407 с.
2. *Песталоцци І. Г.* О народном образовании и индустрии / И. Г. Песталоцци. – Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / [под ред. В. А. Ротенберг, В. М. Кларина]. – М.: Педагогика, 1981 – .– Т.1. – 1981. – С. 295–321.
3. *Семеновська Л. А.* Ідея політехнізму в шкільній освіті України (XX століття): монографія / Л. А. Семеновська. – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012. – 344 с.
4. *Семеновська Л. А.* Процес реалізації ідей політехнізму у шкільній освіті України XX століття / Л. А. Семеновська: Педагогічні науки: зб. наук. праць. – Полтава 2013. – №1 (57). – С. 28–36.
5. *Сидоренко В.* Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми / В. Сидоренко, О. Калігасва // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – № 2. – С. 4–7.

Микола Маковський

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ (60-80 РР. XX СТ.)

Створення життєздатної системи безперервного навчання й виховання з метою досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливості постійного духовного самовдосконалення кожної особистості, формування інтелектуального й культурного потенціалу як найвищої цінності нації зумовлює необхідність науково-теоретичного обґрунтування інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, поєднання теоретичних пошуків із ретроспективним аналізом розвитку світової та вітчизняної педагогічної думки. Звернення до творчої спадщини педагогів минулого є закономірним явищем. Воно викликано впливом таких сучасних тенденцій: по-перше, прагнення науковців віднайти у досвіді попередників витоки наукових ідей сучасності; по-друге, потреба переглянути й здійснити об'єктивну оцінку в світлі досягнень сучасної науки концепцій і положень, що раніше не розглядалися або висвітлювалися з позицій певних стереотипів.

У цьому контексті значної актуальності набуває ідея політехнізму, яка, незважаючи на більш ніж сторічну історію, не отримала загальноприйнятого визначення у педагогічній теорії. Тож метою нашої статті є дослідження теоретико-методологічних засад реалізації ідеї політехнізму шкільної освіти у наукових працях вітчизняних учених періоду 60-80-их рр. XX ст.

Фундаментальні розробки проблеми розвитку методологічних і теоретичних засад політехнічної освіти школярів знаходимо в історико-педагогічних розвідках авторів радянського періоду (Л. Акользіна, М. Колмакова, Н. Кузін, С. Литвінов, Г. Московкіна, В. Нечипорук, Ф. Паначин, Г. Сосновська, В. Струманський, З. Равкін). У пострадянській історіографії означена проблема репрезентована у наукових студіях Ю. Аверичева, С. Акімова, Л. Вовк, В. Вихрущ, Й. Гушулея, Н. Дем'яненко, М. Дмитрієва, Н. Калініченка, В. Курила, В. Мадзігона, В. Майбороди, Н. Ничкало, Є. Осовського, О. Сухомлинської, Н. Терентьєвої, В. Шепотька. Означений період характеризувався великою кількістю наукових розробок у галузі політехнічної освіти школярів. У зв'язку з цим закон визначав необхідність перебудови всіх ланок навчально-виховної роботи школи України впродовж 1959-1965 рр. у напрямі створення нових навчальних планів, програм і підручників, а також вирішення завдань трудового виховання, політехнічного й виробничого навчання учнів.

Таким чином, перед педагогічною наукою висувалася мета – розробка найбільш ефективних шляхів реалізації політехнічної освіти, трудового виховання та професійної орієнтації школярів. Це передбачало визначення науково обґрунтованої сукупності вимог сучасного виробництва, розкриття форм і методів практичної реалізації ідеї політехнізму у процесі вивчення основ наук та зв'язку навчання з продуктивною працею учнів. Такі зміни були викликані прагненням, з одного боку, озброїти учнів загальноосвітніми знаннями, а з іншого, надати їм початкову професійну підготовку. Утім, одночасне розв'язання цих завдань було майже нереальним, оскільки загальноосвітня школа у тих умовах здійснювала підготовку учнів до праці переважно у відриві від рівня розвитку науки і техніки, а також вивчення основ наук ХХ ст. [2].

На початку 60-х рр. О. Русько розробив систему виробничого навчання. Учений стверджував, що у загальноосвітній трудовій, політехнічній школі з виробничим навчанням учні набувають загальноосвітні політехнічні знання, ознайомлюються з основами машинознавства, електротехніки, механізації та автоматизації виробничих процесів, плануванням, організацією та економікою виробництва, оволодівають певними знаннями із спеціальних дисциплін, а тому немає ніяких підстав виключати їх із поняття “основи наук”, якими оволодівають учні в школі. Він уважав, що “найбільш суттєвим недоліком шкільних і міжшкільних майстерень виступають їх ізольованість від робітничих колективів, від життя виробництва, що знижує виховну цінність виробничого навчання, можливості виховання комуністичного відношення до життя”.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що теоретичні дослідження 60-х рр. ХХ ст. відзначаються наполегливими пошуками сутності й змісту політехнічної освіти школярів, шляхів її практичного здійснення, які б відповідали змісту марксистсько-ленінської ідеології побудови суспільства, а також потребам тогочасного виробництва. У якості необхідної умови високої політехнічної підготовки учнів висувалося засвоєння ними системоутворюючих наукових ідей, теорій, законів, методів й прийомів сучасного індустріального виробництва.

Важлива роль відводилася загальній освіті як основи політехнічної. У середині 60-х рр. ХХ ст. були внесені певні корективи у трактування політехнічної освіти. Найважливішою якістю підготовленої у політехнічному напрямі особистості визнавалося вміння використовувати знання у практичній діяльності. Тож у цей час вітчизняними вченими були розроблені такі поняття, як “система політехнічного навчання” й “класифікація політехнічних умінь і навичок” [5]. Система політехнічного навчання складалася із двох складників: змістового (сукупність теоретичних знань про наукові основи провідних галузей виробництва) й процесуального (прикладні вміння й навички, якими повинні оволодіти учні для вільного вибору професії й швидкої адаптації до спеціалізованої продуктивної праці в умовах виробництва).

У працях С. Шабалова опанування учнями політехнічними вміннями й навичками пропонувалося здійснювати за такими напрямками: 1) розв'язання завдань із виробничим змістом; 2) розробка елементарних технічних розрахунків; 3) проведення вимірвальних і контрольно-технічних робіт; 4) виконання найпростіших агротехнічних прийомів; 5) здійснення монтажних операцій із готовими технічними елементами; 6) управління діючими механізмами, машинами, апаратами. Тож наприкінці 60-х рр. ХХ ст. політехнічне навчання визначалося як “навчання, що надає знання про основи головних галузей соціалістичного індустріального та сільськогосподарського виробництва й низку практичних умінь, необхідних для участі у виробничій праці”. У результаті аналізу встановлено, що перша половина 70-х рр. ХХ ст. характеризується посиленням уваги науковців до розробки загальнотеоретичних питань політехнічної освіти. Певні ускладнення у їх вирішенні виникли внаслідок появи тенденції розширеного тлумачення ідеї політехнізму, з одного боку, а також утвердження позицій монотехнізму – з іншого. У трактовці представників першої тенденції політехнізм виступав як фундаментальний принцип виховання й навчання [3].

Сутність трактування проблеми зводилася до того, що мета його реалізації полягала у всебічному гармонійному розвитку особистості (П. Атутов, М. Скаткін). У такому розумінні політехнічної освіти вбачалася загроза втрати його специфічних завдань та розчинення у системі загальної освіти учнів. Разом з цим, значного поширення набула

думка, у відповідності до якої теоретичні знання у галузі політехнічної освіти повинні викладатися у процесі вивчення основ наук, а трудове навчання повинно обмежуватися практичним ознайомленням з технікою (М. Дайрі, Д. Епштейн, І. Матрусов). У такому випадку значно звужувалися завдання політехнічної підготовки, недооцінювалося значення виробничо-технологічних знань, а політехнічна освіта зводилася до опанування загальноосвітніх предметів. Учений переконував у важливості фізичної праці школярів у навчальних майстернях як необхідної умови фізичного й інтелектуального розвитку школярів. У другій половині 70-х – на початку 80-х рр. ХХ ст. окреслилися нові тенденції у дослідженні проблем політехнічної освіти [1].

Найбільш характерним, на наш погляд, є прагнення критично осмислити накопичений досвід, звільнитися від низки стереотипів та неефективних теорій. Завдяки працям П. Атутова, С. Батишева, М. Скаткіна, П. Ставського, Д. Тхоржевського, С. Шапоринського вдалося позбутися розширеного трактування політехнізму, усвідомити необхідність більш чіткого визначення його сутності, меж використання. У цьому контексті особливо вагомим науковим здобутком, на нашу думку, виступає обґрунтування П. Атутовим функціональної природи політехнічних знань, відсутності у політехнічної освіти чіткого змісту, його зумовленості змістом загальної і професійної освіти. Він стверджував: "Для визначення змісту політехнічної освіти важливо враховувати, що політехнічні знання мають функціональний характер. Вони не існують як такі. Ці знання виступають сукупністю понять різних наук, зміст і логічний зв'язок яких відображають загальні науково-технічні й організаційно-економічні основи сучасного виробництва. Будучи спеціальними у галузі конкретної науки, вони виконують функції політехнічних, коли відображують закономірності виробництв". Педагог наголошував, що зміст політехнічної освіти включає в себе загальну теорію трудової діяльності у сфері сучасної техніки. Виходячи з цього, школярі у процесі політехнічної освіти повинні вивчати основні положення цієї теорії. Така необхідність, за словами П. Атутова, зумовлюється тим, що предметом наукового дослідження у галузі трудової діяльності виступає не лише техніка і людина як суб'єкт виробництва, а й узгодження його фізичних та психологічних можливостей, естетичних смаків та інших соціальних якостей із властивостями сучасних технічних систем.

Функціональний підхід суттєво змінив уявлення про інтегративну сутність ідеї політехнізму, дозволив подолати традиційні протиставлення політехнічних і професійних засад в освіті. У такому розумінні домінує особистісний аспект політехнізму – політехнічний розвиток особистості як здатність до використання знань на практиці, у новій ситуації, руху від часткового до загального, від факту до закономірності й навпаки. Отже, мова йде про пріоритетність процесуального компоненту політехнічного навчання над змістовим. Власний підхід до визначення сутності ідеї політехнізму розробив Д. Тхоржевський. Він визначив такі основні компоненти політехнічної освіти: а) ознайомлення в теорії та на практиці з основними виробничими галузями; б) поєднання навчання з продуктивною працею; в) наукове пізнання універсальних виробничих процесів; г) оволодіння основними різальними, вимірвальними й монтажними інструментами. Учений також визначив основні дидактичні умови забезпечення політехнічної спрямованості навчального процесу. Це наявність системи політехнічного навчання, дидактичний взаємозв'язок між елементами системи політехнічного навчання, політехнічний аналіз навчального матеріалу, політехнічний аналіз різальних інструментів, політехнічний аналіз механізмів і машин, політехнічний аналіз технологічних операцій і процесів [4].

Отже, в ході історико-педагогічного пошуку встановлено, що дослідження вітчизняних учених періоду 60-80-их рр. ХХ ст. характеризуються підвищеним інтересом до розробки проблем поєднання навчання із виробничою працею, сутності політехнічної освіти школярів і дидактичних основ її реалізації, практичної та психологічної підготовки до праці та професійної діяльності. Модернізація змісту загальної середньої освіти, що розпочалася у 60-их рр. ХХ ст., здійснювалася на основі безумовного дотримання принципу політехнізму. У 80-х рр. теорія політехнічної освіти набула особистісного спрямування, збагатилася виховним, психологічним, соціальним, фізіологічним, економічним аспектами. При цьому в працях П. Атутова, Ю. Васильєва, В. Полякова

підкреслювалося значення політехнічної освіти як фактору інтеграції загальної і професійної освіти, взаємопроникнення науки та виробництва, забезпечення зв'язку між знаннями та трудовою діяльністю, запобігання вузької профілізації, створення трансдисциплінарного змісту освіти. Результати проведеного дослідження дозволяють визначити подальші напрями роботи з проблеми, зокрема, узагальнення досвіду реалізації ідеї політехнізму в діяльності загальноосвітніх закладів України; визначення специфіки політехнізації змісту шкільної освіти на сучасному етапі постіндустріального суспільства.

Список використаної літератури

1. Васильев Ю. К. Политехническая подготовка учителя средней школы / Ю. К. Васильев. – М. : Педагогика, 1978. – 175 с.
2. Завадська О. Я. Ідеї класиків марксизму-ленінізму про політехнічне навчання та їх реалізація в радянській школі / О. Я. Завадська. – К. : Радянська школа, 1961. – 48 с.
3. Политехническое образование и всестороннее развитие личности школьника / Под. ред. П. Р. Атутова. – М. : Педагогика, 1984. – 128 с.
4. Проблемы политехнического образования. – М. : Педагогика, 1972. – 75 с.
5. Скаткин М. Н. Вопросы профессиональной педагогики : [учебное пособие] / М. Н. Скаткин. – М. : Высшая школа, 1968. – 439 с.

Маргарита Чабан

ПРОЦЕС РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ ХХ СТ.

Початок третього тисячоліття позначився формуванням постмодерного типу особистості, масштабними постіндустріальними перетвореннями, об'єктивними світовими глобалізаційними процесами, поза якими неможливе пізнання нових смислів сучасної цивілізації і розвиток педагогічної науки.

Утвердження національних інтересів у інтеграційному світі, піднесення конкурентоспроможності, міжнародного авторитету України й становлення її позитивного іміджу зумовлює потребу в постійному зміцненні економічних позицій нашої держави насамперед шляхом розвитку людського капіталу, наукомістких виробництв і впровадження нанотехнологій.

Найважливішим у досягненні цих стратегічних орієнтирів є інноваційне розв'язання проблеми підготовки молоді до майбутньої трудової діяльності, урахування її людиноцентричну сутність та закон зміни праці. Це розкриває соціально-економічну природу переорієнтації трудових функцій людини як істоти розумної і моральної, що набуває особливої значущості в сучасних умовах, коли спостерігається зростання професійної мобільності особистості.

У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує ідея політехнізму, теорія і практика її реалізації в історії вітчизняної школи ХХ ст.

Ідею політехнізму, яка свого часу була сформульована в період оновлення механізмів соціально-економічної розбудови суспільства, відносимо до вічних соціально-педагогічних надбань. У 1931 р. політехнізацію шкіл умотивовано, задокументовано і проголошено пріоритетним напрямом державної освітньої політики, реформування системи шкільної освіти передбачало перетворення загальноосвітніх шкіл у трудові політехнічні. Політехнізм став провідним принципом дидактики, а політехнічна підготовка – самостійним компонентом змісту шкільної освіти, виразником її антропоцентричних перетворень. Еволюція ідеї політехнізму історично пов'язана з трансформаціями системи “освіта – виробництво – економіка” та випереджувальним оновленням людського потенціалу. Ідея політехнізму виступає джерелом розвитку шкільної освіти